

Julkaistu kirjassa Matti Hannikainen & Mikko Salasuo (toim.): *Elämän muotoja. Kertomuksia yksilöistä ja yhteiskunnasta*. Koala-kustannus: Helsinki 2001, 9-20.

Riitta Oittinen

“En missään tapauksessa haluaisi elää elämäni uudelleen, olen tyytyväinen tähän kokemukseen” - Minä, lähipiiri ja yhteiskunta ikäihmisten kirjoituksissa

Aikakello raksuttaa eteenpäin. Sieltä kaukaa? - läbeltä? - häämöttää vanhuus. (Yli 80-vuotias nainen 1990-luvulla)

Länsimaissa asuu nykyisin ennätysmäärä hyväkuntoisia ja aktiivisia vanhoja ihmisiä,¹ joiden kasvava halu sijoittaa omaan fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiinsa tunnetaan. Viihteen, kulttuurin, tavaroiden, opintomatkojen ja kerhojen lisäksi tarjolla on myös vanhemmille ihmisille räätälöityä opiskelua. Yksi tärkeimpiä opiskelumuotoja on Ranskassa 1970-luvulla alkanut “kolmannen iän” eli ikäihmisten yliopistotoiminta, joka kotiutui 1980-luvun puolivälissä myös Suomeen.²

Yleisimmin ikäihmisten yliopistossa opiskelu tarkoittaa luentojen kuuntelua, mutta myös muita opiskelutapoja on pyritty järjestämään. Tällainen oli Helsingin yliopiston alaisuudessa lukuvuonna 1992-1993 kokoontunut Tuusulan kansalaisopiston tutkiva opintopiiri.³ Ohjaamani 36 oppitunnin eli kahdentoista kokoontumiskerran kokeilun tavoite oli testata ryhmässä tehtävän pienimuotoisen tutkimuksenteon onnistumista. Osallistujilta ei edellytetty pohjaopintoja saati kokemusta tieteellisestä työstä, kuten ei ikäihmisten yliopistossa muutoinkaan.

Syksyn ensimmäiseen tapaamiseemme ilmestyi 3 miestä ja 6 naista, joista 8 jatkoi loppuun saakka. Nuorin osallistuja oli alle 60-vuotta, vanhimman käydessä yhdeksääkymmentä. Myös koulutukseltaan ja ammattitaustaltaan ryhmämme oli heterogeeninen. Keskusteluissa paljastui muutaman aikoinaan suorittaneen korkeakouluopintoja. Useampi osallistuja oli myös käynyt gerontologian päivillä kuuntelemassa vanhuutta käsittelevän tutkimuksen antia maallikolle. Osin juuri tämän kokemuksen perusteella vanhuustutkimusta moitittiin jossain määrin ulkokohtaiseksi, ikääntyviä aliarvioivaksi tai välineellistäväksi. Omassa työskentelyssään ryhmä toivoikin saavansa esille “ikäntyvien omaa ääntä.”

Useiden kokoontumisten ja vilkkaiden keskustelujen tuloksena ryhmämme päätyi tekemään pienen kyselyn, jonka tarkoituksena oli kartoittaa vanhuuteen ja vanhenemiseen liittyviä asenteita ja ajatuksia. Lähestymistavan valintaa ohjasi vaatimus kohtuullisesta vaivannäöstä. Vaikka osallistujat kritisivat kirjallista kyselyä rajoittuneeksi tiedonhankkimisen

muodoksi, siihen lopulta päädyttiin toteutettavuuden ja työekonomian vuoksi. Koska olimme kiinnostuneita nimenomaan siitä, mitä kerrottavaksi valittiin, emme halunneet ohjata vastaamista valmiilla vaihtoehdoilla. Sisältökysymyksinä tiedusteltiin vain vastaajien havaintoja vanhenemisen myönteisistä ja kielteisistä puolista. Taustamuuttujina kysyttiin ainoastaan ikää ja sukupuolta.

Tutkimuksemme kohderyhmänä olivat Tuusulan kansalaisopiston ikäihmisten yliopiston luentosarjan osallistujat.⁴ Nuorimman ja vanhimman vastaajan ikäero oli miltei kolmekymmentä vuotta. Joukon ikärakenteen laajuus ja naisvaltaisuus (vastaajista vain 4 oli miehiä) ovat tyypillisiä ikäihmisten yliopistolle ylipäätään. Nykyisin käytössä olevan vanhuusmäärittelyn perusteella⁵ joukko jakautui iän puolesta “ei-vanhuksiin” eli alle 65-vuotiaisiin (13 henkilöä eli 52 %) ja “vanhuksiin” eli yli 65-vuotiaisiin (12 henkilöä eli 48 %). Jatkossa vastaajiin viitataan nimityksillä nuorempi ja vanhempi ryhmä.⁶

Kokemuksia ikääntymisestä

Vanhenemisen kokeminen on hankalasti tavoitettavaa. Tutkimuksessamme siitä antavat viitteitä ja välähdyksiä vanhojen itsensä kirjaamat ajatukset. On toki selvää, ettei näin pienen (25 henkilöä) joukon vastauksia voi yleistää koskemaan koko väestöä. Kirjoituksissa kuitenkin esiintyy aiheita, joita todennäköisesti muutkin ikääntyvät miettivät. Esimerkiksi verrattaessa tuloksia Oulun ikäihmisten yliopistoon osallistuvien mielipiteisiin olivat vanhuuden myönteistä ja kielteistä sisältöä koskevat pääasiat samanlaisia. Vapaus, terveys ja lähipiirin merkitys korostuivat molemmissa kyselyissä.⁷

Entä millaisia ajatuksia seuraaviin kysymyksiin saatiin:

1. Mitä myönteistä koet ja/tai olet havainnut ikääntymiseen liittyvän?
2. Mitä kielteistä koet ja/tai olet havainnut ikääntymiseen liittyvän?

Myönteisistä asioista tärkeimmäksi paljastui ajankäytön vapaus ja ajan paljous (80 %), joita vain neljä vastaajaa ei maininnut. Esille tuli yhtäältä mahdollisuus moniin aktiviteetteihin ja toisaalta mahdollisuus joutilaisuuteen. Harrastukset mainitsi erikseen yksitoista henkeä (44 %). Niiksi kirjattiin muun muassa opiskelu ikäihmisten yliopistossa, matkailu, kuntoilu, luonnon seuraaminen, ristisanat, taide, lukeminen, maailmanmenon seuraaminen (TV, radio, lehdet), puuhastelu ja ystävien ja sukulaisten tapaaminen. Monesti samassa vastauksessa olikin lueteltu useita asioita. Harrastamisen taas mahdollisti taloudellinen turvallisuus, jonka mainitsi seitsemän henkeä (28 %).

Sisällöltään epämääräiset maininnat, kuten “oman itsen hoitaminen” ja “hemmottelu” samoin kuin “puuhastelu”, liittyivät kaikki siihen, että aikaa oli itselle. Viisi vastaajaa mainitsi

huojentavana myös sen, että osa vastuusta oli poistunut työ- ja suorituspainneiden vähentyessä. Esimerkiksi vapaus koettiin myös suorittamatta jättämiseksi, mahdollisuudeksi olla vailla paineita, mitä seuraavat otteet tiivistävät:

Saa olla väsynyt ja bidas hyvällä omallatunnolla. Aamulla ei tarvitse kömpiä sängystä kellon soidessa ja juosta 'kieli ryön alla' työhön. Voi omistautua harrastuksille. Saa tehdä mitä haluaa ja mikä huvittaa, mennä ja tulla sen mukaan kuin jaksaa. Seuraa kaivatessa on mahdollisuus ottaa vastaan ystäviä ja omaisia. Yksinoloa ja päivänokosia halutessa pubelin vain seinästä irti, klik. (Nainen, vanhempi ikäryhmä)

Mahtava vapauden tunne kun pitkän työpalvelun jälkeen pääsee eläkkeelle. Saa pitää oman aikataulunsa, ei ole kiire töihin, ei ole huolta leivästä. Nyt suodaan vähän enemmän itselle, lomailua ja hoitoja, virkeistävää matkaa ja vanhakin tarvitsee kaunista vaatetta joskus mielen piristykseksi. Nyt on lupa 'olla vain'. (Nainen, vanhempi ikäryhmä)

Ajankäytön vapauden lisäksi toista myönteisiin asioihin usein kirjattua asiaa päädyimme kutsumaan “seestymiseksi.” Eri sanankäntein yhdeksäntoista vastaajaa (76 %) nimittäin mainitsi oppineensa hyväksymään itsensä ja muut entistä paremmin ja kykynsä keskittyä oleelliseen parantuneen. Samassa yhteydessä näkyi elämäkokemuksen arvostaminen. “Ikäänntyminen rauhoittaa, selkeyttää ja jalostaa”, tiivisti yli 70-vuotias mies. “Arvomaailma vakaantunut, eivät kaikki muoti-ilmiot vie mukanaan”, totesi puolestaan nuorempaan ikäryhmään kuuluva nainen. Toinen saman ryhmän nainen tarkensi:

Ehtii kaikkienensa elämään 'erilailla' täysipainoista elämää kuin nuorempana ja työelämässä ollessa, ei revitä joka suuntaan. Huomaa luonnon tapatumat ja ehtii seuraamaan kasvien ja kukkien loistoa. Ehtii tavata ystäviä. Näkee asiat laajemmin eikä tarvitse kilpailla. Voi hyväksyä itsensä sellaisenaan.

Elämän helpottumiseen liitettiin myös lasten saaminen kunnialla maailmalle. Tämän jälkeen lapsenlapset toivat mielekkyyttä elämään, ilman että omien lasten tavoin vaativat samanlaista vastuuta. Noin puolet (48 %) mainitsikin erikseen tärkeänä isovanhemmuuden ja elämän jatkumisen: “Lastenlapset on ilonaihe kun näkee, että elämä jatkuu, vaikka huoli heidän tulevaisuudestaan on joskus mielessä, luonnon saastumisen ym. johdosta,” kirjoitti alle 65-vuotias nainen. Yli 70-vuotiaan naisen vastauksessa puolestaan esiintyvät miltei kaikki vastaajien myönteisinä pitämät elementit:

Ikäänntymisen myötä omantunnon arvo lisääntyy. Osa antaa arvoa jo eletylle elämälle. On enempi viisautta ja tietoa. Saa aikaa enempi itselle ja harrastuksille, opinnoilleen ja jää enempi aikaa omaisilleen ja lastenlapsille. Eläke-etujen ja hyvän terveydenhuollon varassa vanhuus on turvallista enempi kuin ennen.

Kaikkiaan ikä erotteli myönteisiä käsityksiä vähän. Yksi nuorempaan ryhmään kuuluva kertoi ikäänntymisessään olleen “tähän asti” myönteisiä puolia, mutta totesi asioiden voivan muuttua iän karttuessa. Ainoa poikkeus oli, että vanhemmassa ikäryhmässä kuusi ja nuoremmassa kolme (yhteensä 36 %) selkeästi ilmoitti olevansa tyytyväinen elämäänsä. Tämä liittyy myös

vanhempien ihmisten haluun tehdä arvioita eletystä elämästä. Näin sen teki vanhempaan ikäryhmään kuuluva nainen:

Kun on elänyt pitkään elämän, kokemuksista rikkaan, on kokenut iloja, suruja, pettymyksiä, paljon, paljon. Ikääntyessä on oppinut erottamaan hyvät akanoista, se on myönteistä. Kun on turvattu vanhuus taloudellisesti, tämä kaikki on myönteistä. On aikaa ristiä kätensä ja sanoa kiitos hetkistä Herrra.

Tulevaisuuteen selkeästi suuntautuneita vastauksia oli vain muutama. Tässä nuorempaan ikäryhmään kuuluvan miehen kirjoituksessa kuului harvinainen odotus tulevasta ja luottamus lääketieteen kehittymiseen:

Voi elää jännittävässä ja muuttuvassa maailmassa ilman taloudellisia huolia. Voi seurata III sukupolven - lastenlasten - kehittymistä, rakastaa heitä ja tulla rakastetuksi. Sairastuessani tai vanhuuden heikentämänä voin luottaa parempiin hoitomenetelmiin sekä uusimman tekniikan avulla valmistettuihin laitteisiin. Esim. nanotekniikan pienlaitteet, tekonivelet, elintensiirrot sekä laitteet jotka auttavat liikuntakyvyttömyydessä.

Entä sitten kielteisiksi kirjatut asiat? Niiden kohdalla vastaajan ikä vaikutti käsityksiin enemmän kuin myönteisten havaintojen kohdalla. Ruumiilliset muutokset ja terveyden heikkenemisen mainitsi kahdeksantoista vastaajaa (72 %). “Fyysinen suorituskyky alenee. Työn tuottavuus ‘ponnistusyksikköä’ kohti alenee. Henkinen toimeliaisuus pyrkii unohtamaan käytännön toteuttamiskyvyn rajoittumisen”, totesi alle 65-vuotias nainen. “Ulkonäkö rapistuu, askel lyhenee,” tiivisti saman ikäryhmän nainen. “Yleensä ihminen saa iän myötä seurakseen kaikenlaista sairautta, särkyä, kipua ja kolotusta. Se ei kyllä miellytä lainkaan,” kiteytti kolmas saman ikäryhmän naisvastaaja.

Erityistä nuoruuden ihannoitua tai ulkonäkövaatimuksia ei kuitenkaan juuri tarkemmin käsitelty, vaikka vastaajajoukko olikin naispainotteinen. Nuoremasta ikäryhmästä kolme ja vanhemmasta yksi nainen viittasivat erikseen ulkonäön lakastumiseen, kuten ryppyihin. Toinen vähän käsitelty aihe oli kuolema, jonka pelon mainitsi suorasanaisesti vain yksi vastaaja. Muutamassa kirjoituksessa sitä tosin sivuttiin:

Näkee läheisten ja ystävien sairastuvan, alkaa itsekin pohtia elämän rajallisuutta, nämä vaikuttavat vanhan ihmisen mielenterveyteen. (Nainen, nuorempi ikäryhmä)

Monet kirjoitukset sisälsivät aineksia yleisestä ruumiin vanhenemisesta, mutta niistä ei aina ilmennyt millaiseen muutokseen viitattiin (“väsymys”). Ruumiillisia muutoksia vähemmän sivuttiin henkisiä muutoksia. Kuitenkin “älyllisen taantumun” tai “aloitekyvyn vähenemisen” mainitsi neljätolista henkeä (52 %). “Muisti pettää - ne nimet tututkin! Äsken opitun ja sen pysyvän muistamisen (vieraat kielet) kehnous”, totesi vanhemman ikäryhmän nainen. Näin kirjoitti ruumiintoimintojen heikkenemisestä ja elämän rajallisuudesta vanhemman ikäryhmän nainen:

Terveys alkaa renkata. Tulee mieleen savolaismummon litania: 'silmiä haristaa, korvissa soep', rintoo korventaa, piätä jomottaa, mahboo polttaa ja pabhoi ilemoi eelä jokapaikkekoo säälästello'. Muisti ja toiminta

kun hidastuvat, niin tuppaa olemaan kiire sentähden kun ei ehdi ja jaksa kaikkea mukavaa, hyvää ja mielenkiintoista tehdä.

Toiseksi eniten kielteisiä mainintoja karttui teemaan, jonka nimitimme “inhimillisen kanssakäymisen ongelmiksi” (56 %). Yksinäisyyden ja tarpeettomuuden tunteiden kuvattiin johtuvan yhtäältä puolison tai ystävien kuolemasta. Toisaalta tarpeettomuuden tunne saattoi syntyä myös työelämästä poistumisesta, johon koettiin kytkeyvän ihmisten vähättelevä suhtautuminen tai arvostuksen puute. “Kun on jäänyt eläkkeelle ihmisten asennoituminen on muuttunut. Puhutaan niin kuin ei ymmärtäisi asioita enää,” huomautti nuoremman ikäryhmän nainen. Muutama vastaaja valitti nuorten tai lääkäreiden käytöksestä. “Lääkärin suhtautuminen eläkeläiseen muuttuu hällävälä tyyliksi. Esimerkiksi leikkausjonoon pääseminen vaikeutuu. On vähän niinkun toisen luokan kansalainen”, kirjoitti alle 65-vuotias mies. “Välillä tuntuu kuin ei eläkettään olisi edes ansainnut”, kommentoi saman ikäryhmän nainen.

Aistien heikkeneminen aiheutti epävarmuutta. Tähän, arvostuksen puutteeseen ja turvattomuuden tunteeseen punoutui huoli terveydenhoitopalveluista ja epätietoisuus tulevasta hoivasta. Vaikka laman mukanaan tuomat terveydenhoitopalvelujen leikkaukset mainittiin muutamassa vastauksessa, ei 1990-luvun alun lama ollut kurjistanut vastaajajoukkoa. Pelkoa tunnettiin enemmän saavutettujen etujen menettämisestä, joskus jopa hieman ironisesti:

*Valtiolla kun on lama, niin sen pitää leikata eläkkeitä, ettei joutuisi koko maa konkurssiin. Sentähden ei jää rahaa tarpeeksi tehdä ulkomaan matkoja. - No jos on leipää vähemmän on tok unta viljemmälti.
(Nainen, vanhempi ikäryhmä)*

Elämänkokonaisuus ja sanomattoman merkitys

Minun ikääntymiseeni liittyy vain haikeus, tulevien vuosien vähyyys. (Nainen, vanhempi ikäryhmä)

“Kyllä sen arvaa millaisia vastauksia sieltä tulee - pelkkää valitusta ja sairauksien luettelointia”, ennusti yksi tutkimusryhmästämme, mutta joutui tarkistamaan kantaansa havaittuaan myönteisten asioiden odotettua runsaamman määrän. Niiden paljous johtunee monesta syystä: Olihan kohteeksi valittu ryhmä suhteellisen terve, aktiivinen, ehkä jonkinlaisella positiivisella elämänasenteellakin varustettu, eikä missään tapauksessa köyhyysrajalla kituuttava. Toiseksi on oletettavaa, ettei kyselyymme kirjattu synkimpiä ajatuksia - kukapa sellaisia mielellään antaisi puolittujensa ruodittaviksi? Kolmanneksi on toki myös mahdollista, että asioita selitettiin parhain päin tai kerrottiin sellaisia seikkoja joita kerääjien oletettiin kaipaavan. Neljänneksi osan kirjoituksista voi myös tulkita arvioina jo eletystä elämästä, ei niinkään vanhuudesta sinänsä.

Jo kysymysten esittäminen vastakohtina oli osa luokittelua, eikä vastausten yksiselitteinen luokittelu aina ole edes mielekäästä. Yksi vastaaja pohtikin, oliko kielteistä joutua arvioimaan voimavarojaan entistä tarkemmin vai voisiko laskea iän tuomaksi viisaudeksi

huomion, ettei kaikki olekaan tarpeellista. Toinen vastaaja puolestaan kyseenalaisti näkemyksensä “ihmisen yhteiskunnallinen painoarvo vähenee vanhetessa” loppukaneetilla “jos sitä nyt sitten pitää menetyksenä.” Sama asia saattoi myös sisältää sekä kielteisiä että myönteisiä piirteitä, määrittelijästä ja asiayhteydestä riippuen. Esimerkiksi lausuman “aikaa harrastuksille” voi tulkita myönteiseksi mutta “tarpeettomuuden tunteen” taas kääntöpuoleksi aiempaa runsaammalle vapaa-ajalle.

On myös sanoa erottaa, kommentoiko näkemys, “pitäisi olla kaksi elämää jotta ehtisi tehdä kaiken haluamansa”, hukattuja mahdollisuuksia vai elämänhalua. Yhden - tosin vain neljän hengen - ryhmän muodostivatkin vastaukset, joissa tavallaan “tahdottiin enemmän kuin pystyttiin”. Niihin sisältyi toive elämän jatkamisesta samaa vauhtia kuin aikaisemmin ja lievä pettymys tämän mahdottomuudesta. Kuitenkin vain yksi kirjoittaja mietti, tuliko tehdyksi vääriä ratkaisuja. Kuten moni muukin kielteinen huomio, vastaus loppui sovittelevasti “ehkä kuitenkin hyvä näin.”

Neljää vastaajaa lukuun ottamatta kaikki käsittelivät sekä kielteisiä että myönteisiä aspekteja. Kolme naista piti ikääntymistä ainoastaan myönteisenä: “En ole huomannut mitään kielteistä, päinvastoin”, totesi yli 70-vuotias nainen. Hän, kuten kaksi muuta pelkkää hyvää vanhenemisessa nähneet, korosti vapauttaan harrastaa, tavata lasten perheitä ja matkustaa. Vastakohta näille oli alle 65-vuotias nainen, joka piti vanhenemistä ainoastaan kielteisenä:

Olemme pienestä pitäen saaneet tehdä kovaa työtä. Säästää pienistä palkoista. Kouluttaa lapsemme ilman tukea. Koetettu hankkia omat asunnot. Maksettu sotavelat, ilman että olisimme voineet itseämme kouluttaa. Kun tähän kaikkeen on mennyt terveys, olemme tällä hetkellä aivan tarpeettomia ihmisiä nuorempien ihmisten mielestä. Suoraan sanoen viedään kaikki jos minkälaisina maksuina. Odotamme vain, koska tulee laki että kaikki sairaat ja vanhukset pistetään pükillä maan rakoon.

Tekstin kirpeä tyyli erosi mielenkiintoisesti muista kirjoituksista. Vastaaja oli ensinnäkin valinnut muista poiketen kollektiivisen vanhojen ihmisten puolesta puhumisen. Muihin vastauksiin verrattuna vastaaja myös rinnasti harvinaisella tavalla oman ikäkautensa toiseen “marginaaliseen” ryhmään eli sairaisiin. Kirjoituksessa tehtiin myös synteisiä yhden sukupolven elämäkulusta ja kytkettiin sitä historiallisiin tapahtumiin. Tätä kautta luotiin yhteyksiä yleisempään yhteiskuntapolittiseen kokonaisuuteen, joka yleensä puuttui henkilökohtaiseen vanhenemiseen keskittyvistä vastauksista, vaikka yleisesti huoli luonnosta ja läheisten “pärjäämisestä” saatettiin mainita.

Myös vaietut asiat sisältävät informaatiota ja niitä voi miettiä käänteisesti. Jos noin puolet vastaajista piti lastenlapsia myönteisenä asiana, puuttuuko toiselta puolelta lapsenlapset, myönteiset kokemukset heistä, vai ehkä kyky huomata kokemuksia. Tai mitä esimerkiksi pitäisi päätellä siitä, että vain noin puolet ei sanonut kokevansa yksinäisyyttä tai tarpeettomuuden tunnetta? Ja siihen nähden, että valtaosa vastaajista painotti ihmissuhteiden kuten lapsien, lastenlapsien ja ystävien merkitystä, sai aviopuoliso vain kuusi mainintaa: “Usein varsinkin naisilla yksinjäätminen on tosiasia joka on ei ehkä niinkään kielteinen mutta kipeä ja haikea asia”, totesi nuoremman ikäryhmän nainen. Puolison kuoleman oli kirjannut vain kaksi yli

seitsemänkymmentävuotiasta naista, joista toinen kertoi siihen sopeutumisen vaatineen pitkän ajan. Näiden lisäksi kahdessa vastauksessa puolisoa käsiteltiin tarkemmin kahden nuoremman ikäryhmän naisen kirjoituksessa - ja hyvin vastakkaisesti:⁸

Ikääntyessä puolisoista tulee yhä enemmän elämänkumppani. Kyky ja tarve osoittaa hellyyttä lisääntyä. Yhteenkuuluvuus puolison kanssa voimistuu sitä mukaa kuin subde kodin ulkoiseen ihmisyyhteisöön haurastuu.

Eläkkeelle jäädessä joutuu parisubde puntariin. Jos tilaa löytyy molempien menoille ja harrastuksille on se elämän rikekautta mutta jos ei löydy niin elämä kapautuu ja se osapuoli kärsii joka haluaa vielä elämää rikastuttaa.

Asioiden kirjaamattomuutta sinänsä ei kuitenkaan pidä välttämättä tulkita vähämerkityksellisyydeksi tai puutteeksi. Onhan mahdollista, että joitain asioita pidettiin niin arkisina ja ilmeisinä, ettei niitä edes ajateltu mainitsemisen arvoisiksi. Tätä tukisi nimittäin havainto, että valmiita vaihtoehtoja tarjoamalla ihmiset saadaan helpommin ottamaan kantaa asioihin tai dokumentoimaan seikkoja, joita avokysymyksissä ei spontaanisti oteta esille. Tämä ilmeni myös verrattaessa kyselymme vastauksia osin samaan ryhmään edellisenä vuonna kohdistettuun monivalintakyselyyn. Jälkimmäisen tuloksena esimerkiksi yli puolelle vastaajista kirjautui harrastukseksi lähes päivittäinen musiikin kuuntelu tai joka toiselle viikottainen käsityönteko. Omin sanoin ajankäytön vapautta kuvatessa näitä ei mainittu lainkaan. Yhdistys- ja järjestötoimintakaan - jonka monivalintakysely paljasti miltei joka toisen vastaajan kuukausittaiseksi toiminnaksi - ei myöskään saanut mainintaa vapaasti kirjoitettaessa.⁹

Mainittujen asioiden puuttuminen kyselyssämme voi johtua myös siitä, ettei niitä pidetty olennaisena nimenomaan vanhuuteen liittyen, koska ne olivat mitä todennäköisimmin kuuluneet vastaajien elämään ja arkipäivään jo aikaisemmin. Eihän iän karttumisen poista tai tee toisarvoiseksi muissa ikäryhmissä esiintyviä eroja, vaan vanhan ihmisen elämätilanne muotoutuu eletyn elämän pohjalta.

Miesten ja naisten kirjoitukset eivät juuri poikenneet toisistaan, ja selkeitä viittauksia sukupuoleen oli vähän. Tämä johtui ainakin osittain kysymysten yleisyydestä. Lisäksi koska mukana oli vain neljä miestä, oli erojen löytäminen hankalaa. Kuitenkin Tuusulasta saadut vastaukset poikkesivat ainakin 1990-luvun puolenvälin feministisiä tiedostamispyrkimyksiä omanneiden 43-53 -vuotiaiden pääkaupunkilaisnaisten näkemyksistä. Heille (6 henkilöä) ikääntyminen ja sukupuoli näyttäytyivät pääasiassa kielteisinä: naisten subjektiivisuus, autonomia ja toimijuus olivat ruumiillisia ja vanhenemisen myötä uhattuja.¹⁰ Tosin voi kysyä, missä määrin kielteisyyteen vaikutti, että tälle joukolle vanhuus oli vielä tulevaisuuden "uhkakuva". Todennäköisesti myös tutkimustapa (muistelutyö) ja muistelutyötä tehneiden naisten erityinen herkkyys havaita vanhenemisen sukupuolittuneisuutta vaikutti kielteisten arvioiden runsauteen.

Lopuksi

Minua on kohdeltu ihmisenä niinkuin ennenkin. (Nainen, nuorempi ikäryhmä)

Sanoja vanhuus tai vanheneminen käytetään arkipuheessa yleensä epämääräisesti. Varsinkin tiedotusvälineissä vilisevät kiertoilmaisut kuten “seniorikansalainen”, “ikäntynyt”, “aikuinen nainen”, “myöhäiskeskäikäinen”, “keski-ään ylittänyt”, “plus viisikymppinen” tai “isoäidinikäinen”, johtuvat todennäköisesti vanhus -sanaan liitetystä kielteisistä mielikuvista. Ikäihmisten (sic) yliopiston luennoilla olen huomannut joidenkin osallistujien reagoivan sanaan “vanhuus” voimakkaasti ja liittävän sen ennen kaikkea toimintakyvyttömyyteen. Kaikkein kielteisimmäksi on koettu “vanhus”, jonka eräs nainen yhdisti sellaisiin sanoihin kuin väty, nahjus tai surkimus.

Vaikka kyselymme päätteeksi pidetyssä yhteiskeskustelussa osa vastaajista vieroksui vanhus ja vanhuus-sanoja, ei niitä vastauksissa suoranaisesti kartettukaan. Tosin vastauksista ilmeni se jo aikaisemmin havaittu seikka, että vanhaksi toisten taholta kutsuminen ei ole sama asia kuin itsensä pitäminen vanhana.

Eri teemojen ja asioiden lisäksi vastauksista hahmottui käsittelytasoja.¹¹ Niistä yleisin keskittyi omaan vanhenemiseen, ennen kaikkea oman terveyden ja toiminnan erittelyyn. Osa vastauksia leimasi asioiden hyväksyminen: “sen kun vanhenee.” Jotkut erityisesti korostivat, että vanheneminen “pitää hyväksyä”. Esimerkiksi vanhemman ikäryhmän mies totesi, etteivät voimat ja terveys ole samoja kuin ennen, mutta hän lopettaa toteamukseen “kyllä se siitä!” Monesta kirjoituksesta piirtyi myös näkemys vanhuudesta osana elämäntähtä, johon nykyinen elämäntahvaihe suhteutettiin: “Ehtii kaikkienensa elämään 'erilailla' täysipainoista elämää kuin nuorempana ja työelämässä ollessa. Ei revitä joka suuntaan.”

Hieman laajemmin tarkastellen vastauksissa oli mukana kytkös perheyhteisöön tai lähipiiriin, kuten toteamuksessa aviopuolison kuolemasta elämää jäsentäneenä paaluna. Tulevaisuuteen liittyivät varsinkin maininnat jälkikasvusta. Yleisimmällä tasolla vastaajat tekivät huomiota myös yhteiskunnallisesta tilanteesta tai historiasta. Kirkkaimmillaan tällainen tarkastelu ilmeni edellä esitetystä täysin kielteisestä näkemyksessä. Yhteiskunnallisia elementtejä sisältäviksi voi myös laskea vastaukset joissa todettiin “ajan olevan raskas”, pelättiin lamaa, sotaa ja luonnon tuhoutumista tai toisaalta kirjoitettiin luottavaisesti yhteiskunnan tarjoamasta turvaverkosta. Tämäntapaiset mietteet olivat kuitenkin harvassa. Samoin uskonnon tuoman tuen iän kartuessa mainitsi vain kaksi vastaaja.

Vastauksista hahmottui myös aikatasoja, joissa omaa elämää peilattiin menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden kautta. Valtaosasta kirjoituksia ilmeni luopumisen hyväksymisen ja uusien asioiden saavuttamisen kiertokulku. Ikääntyessä ihminen väistämättä menettää asioita mutta saa myös uusia tilalle. Esimerkiksi kuolleiden ystävien ja sukulaisten tilalle syntyy uusia sukupolvia, joiden kasvamista voi seurata. Työn loppuminen puolestaan tarjoaa tilaisuuden harrastaa tai levätä.

Kielteisistä asioista huolimatta aineistossamme kertautui näkemys vanhuudesta hyvänä aikana, jolloin on mahdollista toteuttaa itseään.¹² Avoimeksi tosin jää, missä määrin tämä johtui siitä, että vastauksissa haluttiin kiistää vanhuuden ankeus ja siihen liitetyt stereotyyppit, puhua vanhojen ihmisten puolesta tai romantisoida vanhuutta.

* * *

Ryhmätyön aikana syntyi paljon ideoita ja tulkintamahdollisuuksia, olivathan opintopiiriläiset teemansa osallistuvia havainnoitsijoita. Toiselta puolen osallistuminen tuntui antaneen tutkimusprosessissa mukana olleille valmiuksia tarkastella tutkimuksentekoa ja -tuloksia uudella tavalla. Se poisti ainakin jotain tieteen etäisyydestä ja käsittämättömyydestä.¹³ Sekä tutkimusryhmän jäsenet että kyselyyn vastanneet pitivät jo kysymysten esittämistä tärkeänä, koska he kokivat, ettei vanhojen mielipiteitä usein tiedusteltu saati huomioitu. Erityisen kiinnostavana mukana olleet pitivät sitä, että moni toisen kirjoittama vastaus olisi voinut lähteä omasta kynästä, koska perusasiat toistuivat vastauksissa niin samankaltaisina. Osallistujien mielestä kyselyn tulosten avulla ikääntyvälle tarjoutui yksi mahdollisuus verrata tilannettaan samassa elämänvaiheessa oleviin, huomata ettei ole ajatuksineen tai kokemuksineen yksin.

Viitteet

- ¹ Selkeyden vuoksi vanhenemisella, vanhuudella ja vanhuksilla tarkoitetaan artikkelissa samaa kuin käsitteillä ikääntyminen, ikääntyneisyys ja ikääntyneet, vaikka ne eivät sisällä täysin samoja merkityksiä, ks. Jyrki Jyrkämä ja Seppo Randell, Vanheneminen ja yhteiskunta. Vanhuuden ja vanhenemisen tarkastelua suomalaisen sosiaaligerontologisen tutkimuksen pohjalta (Tampere 1987), s. 9.
- ² Perustietoja ikäihmisten yliopistosta verkko-osoitteessa <http://www.avoin.helsinki.fi/ikis/lahtokohdat.asp>. Ikäihmisten opiskelusta ks. Marja Tikka, Myöhemmän iän opiskelun tulkintamalleja. Gerontologia 2/1990, s. 99-111.
- ³ Ryhmän toiminnasta tarkemmin ks. Riitta Oittinen, Ikääntymisen dynamiikka. Kertomus Tuusulan gerontologian informaatioryhmän (1992-1993) toiminnasta (Helsinki 1994) ja Riitta Oittinen, Miten ikäihmiset tutkivat vanhuutta? Gerontologia 3/1993, s. 226-228. Tuusulan kansalaisopiston ikäihmisten tutkimusryhmään kuuluivat Maija Ketvel, Elli Kossila, Eeva Kopra, Kalevi Manni, Marjatta Saxelin, Ulla Sirola, Kaija Suomus, Matti Virtanen ja Paavo Värtö. Artikkelin nasevasta kommentoinnista kiitos Marjatta Rahikaiselle.
- ⁴ Kysely jaettiin lukukauden puolivälissä ikäihmisten luentosarjalle lukukauden alussa ilmoittautuneelle (34 henkilöä). Lomake postitettiin poissaolleille. Vastauksia saatiin 25, jonka perusteella vastausprosentti oli 71. Tosin vastausprosentin voi myös tulkita korkeammaksi sillä perusteella, että osa potentiaaleista vastaajista oli ilmeisesti keskeyttänyt koko luentosarjan, eikä tämän vuoksi vastannut kyselyynkään. Aikaa vastaamiseen annettiin useita viikkoja, joka mahdollisti kirjoittamisen silloin kuin vastaajalle parhaiten sopi. Tosin useampi kertoi täyttäneensä lomakkeen heti ja kirjoittaneensa "mitä mieleen sillä hetkellä tuli." Yhden mukaan "ex tempore vastaaminen oli aidointa ihmistä." Tutkimusryhmäläiset saivat myös itse osallistua kyselyyn, nimettöminä kuten muutkin vastaajat. Tutkimustyöskentelyn kulusta tarkemmin ks. Oittinen 1993.
- ⁵ Jyrkämä ja Randell 1987, s. 91. "Vanhaksi" tulemisen rajasta ja sen määrittelyistä ks. esim. Jan Baars, Aika, gerontologia ja vanheneminen. Gerontologia 2/1998, s. 72-81.
- ⁶ Nuoremmissa ryhmässä oli tuoreita työkyvyttömyyseläkeläisiä tai he pystyivät muista syistä osallistumaan päiväsaikaan järjestettyyn toimintaan. Joukossa oli myös työelämässä edelleen osittain olevia, sekä jo yli kaksikymmentä vuotta eläkkeellä olleita.
- ⁷ Matti Isohanni - Ilkka Winblad - Ilkka Nieminen, Elämänkaari II: Ikäihmisten näkemys elämänkaaresta. Gerontologia 2/1991, s. 114-127. Tuoreemmasta tutkimuksesta ks. esim. Jyrki Jyrkämä, "Rauhaisesti alas illan lepoon"? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä (Tampere 1995); Peter Öberg, Livet som berättelse om biografi och åldrande (Uppsala 1997); Marja Saarenheimo, Jos etsit kadonnutta aikaa (Tampere 1997); Ilka Kangas - Pirjo Nikander (toim.), Naiset ja ikääntyminen (Helsinki 1999) ja Sinikka Vakimo, Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä (Helsinki 2001).
- ⁸ Aineistonkeruun elävyydestä kertoo, että yksi vastaaja oli kirjoittanut lopputilaisuutta varten pitkää avioliittoa ylistävän runon, jonka hän myös lausui.
- ⁹ Elämään eloa, iloa, älyä! Helsingin yliopiston ikäihmisten kehittämisenäkymiä Tuusulassa. Tutkimusseminaarissa laaditun kyselyn tuloksia. Raportti (Ei painopaikkaa 1992).
- ¹⁰ Ilka Kangas, Vanhenevaan naisruumiiseen piirtyvät merkitykset. Gerontologia 4/1998, s. 177-182.
- ¹¹ Ks. Birgitta Odén, De äldre i samhället - förr. Fem föreläsningar. Projektet äldre i samhället - förr, nu och i framtiden. Arbetsrapport 22 (Lund 1985), s. 43-44.
- ¹² Esim. Peter Lasslett, A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age (London 1989); Paul Thompson, Paul - Catherine Itzin - Michele Abendstern, I Don't feel Old. Experience of Later Life (Oxford 1990).
- ¹³ Työskentelyn päätteeksi tutkimusryhmäläiset valmistivat 20 julisteen näyttelyn, joka hyödynsi kyselyn vastauksia, ryhmäläisten vapaa-ajallaan keräämiä lehtileikkeitä, valo- ja piirroskuvia. Näyttely pystytettiin Tuusulan kansanopiston tilaisuuteen, jossa vastanneille kerrottiin tulokset ja keskusteltiin niistä heidän kanssaan. Näyttely on sittemmin kiertänyt muun muassa ikäihmisten opiskelijoiden yhteistapaamisessa Sipoon Kuntokalliassa (huhtikuu 1993), Helsingin kaupungin Jugend-salissa vanhusten viikolla (lokakuu 1993) ja Helsingin yliopistossa järjestetyssä kolmannen iän kansainvälisessä konferenssissa (elokuu 1994).

